

УДК 330.3:339.16.012.23

С.М. ГАЙДАР, НТУ «ХПІ», Харків

СТАН І ДИНАМІКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Проаналізовано стан і динаміку фінансової стійкості за даними підприємств торгівлі м. Харкова. Визначено основні чинники, що впливають на рівень фінансової стійкості торговельного підприємства з урахуванням сучасних умов господарювання та галузевої специфіки діяльності.

The state and dynamics of Kharkov trading enterprise's financial stability are analysed. The main factors are determined, influencing on the level of financial stability in trading enterprises on the modern terms of management and specific of industry.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Становлення ринкової економіки в Україні ставить питання регулювання розвитку підприємства. Господарська самостійність підприємств змушує їх шукати оптимальні шляхи адаптації до ринкових умов, відшукувати методи удосконалення своєї діяльності для забезпечення конкурентоспроможності й нарощення економічного потенціалу.

Швидкість господарських процесів, високий ступінь розвитку господарських операцій, складнощі фінансового становища більшості суб'єктів господарювання призводять до необхідності їх постійного розвитку. З урахуванням того, що кожне підприємство являє собою багатoelementний комплекс, що постійно розвивається, виникає необхідність дослідження ступеня його фінансової стійкості як одного з важливих елементів фінансового стану, поряд із платоспроможністю, ефективністю діяльності, економічним потенціалом тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі надається важливе значення проблемам кількісної оцінки фінансової стійкості підприємства. Цим питанням приділено увагу в працях таких видатних учених, як: Абрютіна М.С., Бланк І.О., Ковальов В.В., Унковська Т.Є. та ін. [1-4], а також працях молодих учених [5, 6]. Незважаючи на широке методологічне дослідження даної проблеми, потрібно вказати на відсутність єдиного підходу до побудови відповідного алгоритму оцінки фінансової стійкості та наявність багатьох різних методик, які пропонують використовувати показники, що відрізняються один від одного за кількісними значеннями та методами розрахунку. Також відчувається брак сучасного комплексного дослідження даної проблеми в торгівлі.

Мета і завдання статті. Метою даного дослідження є оцінка стану та динаміки фінансової стійкості підприємств роздрібної торгівлі в сучасних умовах економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожне підприємство розглядається як самостійний майновий комплекс, що може бути охарактеризований із позиції наявного в нього економічного потенціалу, який розуміється як сукупність різного виду ресурсів і зобов'язань підприємства. Тому аналіз фінансового стану, частину якого складає оцінка фінансової стійкості, є основним компонентом загальної діагностики підприємства, спрямованої на забезпечення довгострокового виживання в непередбачуваному конкурентному середовищі.

З урахуванням сутності фінансової стійкості та результатів дослідження факторів, що впливають на її рівень у торговельних підприємствах, за основні об'єкти аналізу фінансової стійкості можна обрати: заходи щодо формування капіталу підприємства, його структура; якість активів; ступінь покриття сформованих активів

підприємства капіталом, залученим із різних джерел; показники прибутковості, що говорять про ефективність господарсько-фінансової діяльності підприємства; показники ліквідності і платоспроможності підприємства, які характеризують його фінансову стійкість; темпи зростання торговельного підприємства; ризики, що впливають на діяльність торговельного підприємства.

Вивчення рівня фінансової стійкості та його динаміки було проведено на основі даних бухгалтерської та статистичної звітності 33 підприємств роздрібної торгівлі м. Харкова, які здійснюють переважно реалізацію продовольчих товарів. За основу для угруповання був прийнятий розмір торговельної площі, що дозволило згрупувати підприємства в три групи: перша група – торговельні підприємства з розміром площі до 200 кв. м; друга група – підприємства з розміром торговельної площі від 201 до 1000 кв. м; третя група – з розміром площі понад 1001 кв. м.

Вивчення структури капіталу та джерел його формування за період 2005-2007 рр. показують, що на початок 2005 р. капітал підприємств торгівлі сукупності формувалася в основному за рахунок позикових джерел. Але протягом досліджуваного періоду відбулося підвищення питомої ваги власного капіталу в загальній сумі капіталу з 49,85 % до 51,35 % і, відповідно, зниження питомої ваги позикового капіталу (табл. 1).

Зростання власного капіталу є позитивним фактором, що говорить про зростання фінансової стійкості торговельних підприємств досліджуваної сукупності, а також збільшує їх вартість та інвестиційну привабливість.

Виявлена тенденція характерна, перш за все, для підприємств другої групи, де питома вага власного капіталу підвищилася за три роки майже на 6 %. Натомість підприємства цієї групи мають найнижче значення частки власного капіталу порівняно з підприємствами інших груп (44,0 % на 01.01.2008 р.), що свідчить про недостатність у них запасу фінансової стійкості.

Таблиця 1 Середня питома вага власного та позикового капіталу в загальній сумі капіталу за групами підприємств роздрібної торгівлі (%)

№	На 01.01.2005р.	На 01.01.2006р.	На 01.01.2007р.	На 01.01.2008р.
---	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------

групи	Власн. капітал	Позик. капітал	Власн. капітал	Позик. капітал	Власн. капітал	Позик. капітал	Власн. капітал	Позик. капітал
1	65,35	34,65	65,78	34,22	66,92	33,08	66,86	33,14
2	38,37	61,63	39,02	60,98	41,03	58,97	44,00	56,00
3	55,39	44,61	53,64	46,36	53,22	46,78	54,14	45,86
Вибіркова	49,85	50,15	49,16	50,84	49,69	50,31	51,32	48,68

Найвище значення питомої ваги власного капіталу мали підприємства першої групи, яке становило на 01.01.2008 р. майже 67 %. Зростання частки власного капіталу в капіталі по цій групі відбувалося не стабільно і в цілому за три роки склало 1,51 %. У третій групі, навпаки, протягом досліджуваного періоду відбулося стійке зниження частки власного капіталу в загальному капіталі та підвищення позикового капіталу на 1,25%. Зазначимо, що протягом 2007 р. питома вага власного капіталу в капіталі даних підприємств збільшилася, що свідчить про деяке зміцнення стійкості їх фінансового стану.

Зниження частки власного капіталу в капіталі під час зростання його абсолютної величини не завжди говорить про погіршення фінансового стану підприємства та втрату ним фінансової стійкості. Нарощення частки власного капіталу не є самоціллю; однозначною умовою розвитку підприємства є зростання саме абсолютної величини власного капіталу, що має місце за всіма трьома групами підприємств і має стійку динаміку.

Проведений аналіз структури позикового капіталу виявив невисоку частку довгострокового й короткострокового банківського кредитування, що є наслідком негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Для підприємств галузі характерний тривалий стан недостатньої платоспроможності й ліквідності, що ускладнює отримання ними кредитів незважаючи на прийнятні відсотки. Також підприємства звикли тривалий час обходитися без допомоги банків, надаючи натомість перевагу такому джерелу фінансування оборотних активів, як кредиторська заборгованість. Завдяки удаваній «безоплатності» даний вид позикового капіталу набув широкого використання.

Фінансова стійкість підприємств торгівлі залежить від складу та структури активів, які визначаються специфікою галузі. Результати

дослідження структури активів підприємств роздрібної торгівлі вибіркової сукупності, які відображені в табл. 2, показали, що в середньому у структурі активів підприємств переважали оборотні активи. Їх частка на початок 2008 р. становила в середньому за сукупністю 58,38%.

Таблиця 2 Середня питома вага оборотних і необоротних активів у загальній сумі активів за групами підприємств роздрібної торгівлі (%)

№ групи	На 01.01.2005 р.		На 01.01.2006 р.		На 01.01.2007 р.		На 01.01.2008 р.	
	Об. активи	Необ. активи	Об. активи	Необ. активи	Об. активи	Необ. активи	Об. активи	Необ. активи
1	51,05	48,95	53,88	46,12	51,33	48,67	51,66	48,34
2	64,7	35,30	65,67	34,33	66,34	33,66	65,32	34,68
3	54,38	45,62	56,91	43,09	56,61	43,39	55,08	44,92
Вибіркова	57,87	42,13	59,79	40,21	59,69	40,31	58,38	41,62

Найбільше значення питомої ваги оборотних активів, у порівнянні з іншими групами, мали підприємства другої групи, що становило на 01.01.2008 р. 65,32 %. Зростання частки оборотних активів у підприємств даної групи відбувалося протягом 2005-2006 рр. і в цілому склало 1,64%. Найменше значення частки оборотних активів мали підприємства першої групи; вона змінювалося протягом періоду не стабільно і склала на 01.01.2008 р. 65,32 %.

Великий вплив на фінансовий стан підприємства, а отже й на його фінансову стійкість, має стан оборотних активів, як найбільш мобільної частини його майна. Аналіз складу оборотних активів підприємств торгівлі за окремими їх видами забезпечує комплексну оцінку фінансової стійкості з позиції впливу на її рівень ліквідності балансу.

Для отримання повних результатів динаміка складу оборотних активів підприємства була досліджена в розрізі наступних видів: кошти, авансовані в товарно-матеріальні цінності; кошти, що відволікаються в дебіторську заборгованість; грошові кошти [2]. Таке групування впливає з необхідності нормування саме цих їх видів, обсяг якого визначається, у першу чергу, планованим обсягом реалізації товарів та періодом обороту видів оборотних активів на підприємстві.

Найбільшу питому вагу в оборотних активах в середньому за досліджуваною сукупністю підприємств торгівлі мають запаси товарно-матеріальних цінностей. Високі значення питомої ваги пояснюються галузевою специфікою торгівлі, пов'язаною з реалізацією споживчої вартості і необхідністю забезпечення безперебійного процесу реалізації товарів. Зростання запасів відбувалося стійкими темпами, що говорить про зростання обсягів реалізації підприємств. Але питома вага запасів в оборотних активах протягом періоду дослідження зменшилася. Така тенденція характерна для всіх трьох груп.

Велике значення під час оцінки фінансової стійкості має дослідження темпів зміни розміру та динаміки структури дебіторської заборгованості, що є важливим для торговельного підприємства, оскільки впливає зі специфіки кругообігу оборотних активів. Швидкість обороту дебіторської заборгованості впливає на швидкість зміни оборотними активами своєї речової форми, на виникнення прибутку, який збільшує власний капітал підприємства і сприяє зміцненню його фінансового стану.

Частка дебіторської заборгованості в оборотних активах протягом 2005-2007 рр. збільшилася з 22,42% на початок 2005 р. до 27,37% на початок 2008 р. Зростання обсягу та питомої ваги дебіторської заборгованості, з одного боку, може говорити про погіршення стану розрахунків із покупцями, і тому негативно впливати на фінансовий стан. З іншого боку, ріст дебіторської заборгованості може стимулювати покупців, збільшуючи обсяги товарообороту підприємства торгівлі.

Найменшу питому вагу в оборотних активах досліджуваних підприємств займають грошові кошти, на які протягом усього періоду дослідження припадало від 1,46% до 2,43% в оборотних активах. Зростання грошей на рахунках в банку говорить, як правило, про зміцнення фінансового стану підприємства.

Порівняння питомої ваги власного капіталу та необоротних активів говорить про наявність у середньому за сукупністю досліджуваних підприємств у 2005-2007 рр. власних оборотних коштів з тенденцією до збільшення їх розміру (табл. 3).

Таблиця 3 Достатність власного оборотного капіталу в підприємствах роздрібної торгівлі м. Харкова у 2005-2007 рр.

№ групи	Власний оборотний капітал, тис.грн.			Коефіцієнт достатності власного оборотного капіталу		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007
1	277,5	301,2	297,5	0,388	0,408	0,402
2	503,8	774,7	1022,1	0,075	0,113	0,149
3	2557,8	2797,8	2610,4	0,252	0,260	0,241
Вибірка	3339,0	3873,7	3930,1	0,191	0,211	0,213

Наявність власного оборотного капіталу свідчить про підтримку фінансової стійкості торговельних підприємств, оскільки вони не лише можуть погасити свої короткострокові зобов'язання, але й мають фінансові ресурси для розширення діяльності в майбутньому.

На загальне зростання власного оборотного капіталу за вибіркою вплинуло значне підвищення його суми в підприємствах з середнім розміром торговельної площі (більш ніж у 2 рази за період дослідження). Це може говорити про зростання їх фінансової стійкості, поліпшення становища на ринку та збільшення можливості додаткової мобілізації фінансових ресурсів.

У невеликих і великих за розміром підприємств динаміка величини власного оборотного капіталу була нестійкою через більші темпи росту необоротних активів у порівнянні з темпами росту власного капіталу.

На фінансовому стані підприємства й на його фінансовій стійкості позначається як нестача, так і надлишок власного оборотного капіталу. Оптимальний його розмір залежить від особливостей діяльності підприємства, у тому числі від його розмірів, обсягів реалізації, швидкості оборотності запасів і дебіторської заборгованості, умов надання підприємству кредитів, галузевої приналежності, господарської кон'юнктури тощо.

Визначення розміру власного капіталу, необхідного для конкретного підприємства за наявних умов господарювання, базується на наступному відомому правилі фінансового менеджменту: для забезпечення прийнятної рівня ліквідності та фінансової стійкості необхідно, щоб за рахунок власних коштів підприємства були профінансовані найменш ліквідні його активи [7].

Під час визначення мінімально необхідного розміру власного оборотного капіталу необхідно враховувати специфіку торгівлі, що визначає рівень фінансової стійкості підприємств галузі. До найменш ліквідних оборотних активів досліджуваних підприємств роздрібною торгівлі логічно віднести запаси товарно-матеріальних цінностей та

аванси постачальникам. Порівняння розрахованого значення мінімально необхідного власного оборотного капіталу з фактичною величиною власних оборотних коштів підприємства дозволяє зробити висновок про достатність (або недостатність) рівня його власного капіталу, наявність (або відсутність) прийнятного рівня ліквідності та фінансової стійкості.

Для наочності пропонуємо провести розрахунок коефіцієнта достатності власного оборотного капіталу для фінансування найменш ліквідних активів за наступною формулою:

$$K_{д_{\text{ВСК}}} = \frac{\text{ВСК}}{\text{НЛОА}},$$

де ВСК – власний оборотний капітал, тис. грн;

НЛОА – найменш ліквідні оборотні активи, тис. грн.

Перевищення значення даного коефіцієнта над одиницею свідчить про достатній рівень сформованого власного капіталу.

Проведений аналіз за досліджуваною сукупністю підприємств роздрібної торгівлі показав, що їх найменш ліквідні оборотні активи фінансуються за рахунок власного капіталу в недостатньому обсязі з помітною стійкою тенденцією до зниження недостатності у цілому за вибіркою (табл. 3).

Найбільш високий рівень достатності на початок періоду дослідження мали підприємства з торговельною площею до 201 кв. м., що говорить про більший рівень їх самофінансування і фінансової стійкості порівняно з підприємствами інших груп. У той же час суми власного оборотного капіталу достатньо лише для фінансування 40% запасів товарно-матеріальних цінностей і дебіторської заборгованості товарного характеру. Найменший рівень фінансової стійкості мали підприємства з середньою торговельною площею – у 2005 р. вони могли профінансувати за рахунок власного капіталу лише 7,5% найменш ліквідних оборотних коштів. Позитивним моментом є стійке зростання рівня коефіцієнта за даною групою до 14,9% у 2007 р. У підприємств з площею понад 1000 кв. м. найменш ліквідні оборотні активи були профінансовані за рахунок власних коштів на 24-26%, що говорить про низький рівень їх фінансової стійкості.

У цілому така ситуація говорить про те, що підприємства торгівлі в перспективі не зможуть витримати більш високі фінансові навантаження, тобто здійснювати великі інвестиції або пережити без

значних втрат періоди спаду обсягів реалізації. Відзначимо, що запас за рівнем власного капіталу є деяким резервом, можливістю щодо випереджального росту позикового капіталу, яку можуть дозволити собі підприємства без втрати фінансової стійкості.

Фінансову стійкість підприємств торгівлі, що досліджуються, можна оцінити за допомогою аналізу стану їх ділової активності. Необхідність проведення такого аналізу пояснюється наступним. Ділова активність підприємства проявляється в динамічності його розвитку, досягненні визначених цілей, ефективне використання економічного і фінансового потенціалу, розширення ринків збуту [3]. Збільшення ділової активності позитивно впливає не лише на обсяги реалізації, але й на розміри прибутків, можливості збільшення самофінансування діяльності, зміцнення фінансового стану тощо. Чим вищими є темпи росту основних показників, тим більш динамічно розвивається підприємство, тим більш перспективним є вкладення додаткових коштів у його діяльність або співробітництво з ним із господарських або фінансових питань.

Для оцінки фінансової незалежності торговельних підприємств вважаємо за потрібне проаналізувати співвідношення темпів зміни наступних основних показників, яке має назву «золотого правила економіки підприємства» [3]:

$$100\% < T_k < T_r < T_{pr} ,$$

де T_k , T_r , T_{pr} – відповідно темп зміни сукупного капіталу, що авансований у діяльність підприємства, обсягу реалізації та прибутку.

Проведені розрахунки визначили, що означене співвідношення темпів росту основних показників діяльності виконується протягом усього періоду в підприємствах торгівлі другої та третьої групи (табл. 4). Підприємствам третьої групи вдалося забезпечити найбільші темпи приросту, що визначають їх як найбільш успішні та перспективні, і дозволяють позитивно охарактеризувати їх з позиції фінансової стійкості.

Неспроможність підприємств першої групи задовольнити умови «золотого правила» пояснюються їх невеликими розмірами, приналежністю до приватних підприємств, меншою часткою ринку, що стримує темпи їх розвитку. Нарощення активів підприємства та його економічного потенціалу не призводить до адекватного збільшення обсягів реалізації, тобто ресурси використовуються не

достатньо ефективно. Невисокі темпи росту прибутку, а часто й відсутність його росту, є результатом неспроможності зменшувати витрати виробництва та обігу. Такі підприємства, не зважаючи на позитивні риси (більш швидке реагування на зміни ситуації на споживчому ринку, більш гнучку асортиментну політику через великі масштаби діяльності, менший негативний вплив ефекту масштабу), у порівнянні з великими підприємствами охоплюють значно менший сектор ринку, мають невелику ресурсну базу, не мають можливості закупляти товари великими партіями, у результаті чого отримують меншу знижку за розмір партії та менший період відстрочки платежу.

Таблиця 4 Порівняльна динаміка темпів зміни показників ділової активності за групами підприємств роздрібної торгівлі за 2005-2007 рр.

№ групи	Темп зміни сукупного капіталу	Темп зміни обсягу реалізації	Темп зміни прибутку до оподаткування
1	1,062	1,026	0,980
2	1,030	1,059	1,830
3	1,070	1,160	2,602
Вибірка	1,056	1,128	2,460

- відповідність умові «золотого правила економіки підприємства»

Висновки. Дослідження стану та динаміки фінансової стійкості підприємств роздрібної торгівлі м. Харкова дозволяє зробити такі висновки:

1) протягом 2005-2007 рр. відбулася зміна структури капіталу торговельних підприємств у бік підвищення питомої ваги власного капіталу, що свідчить про збільшення їх незалежності від зовнішніх джерел фінансування та їх достатню фінансову стійкість. У той же час наявного розміру власного оборотного капіталу недостатньо для формування найменш ліквідних оборотних активів підприємств торгівлі;

2) у складі позикового капіталу найбільше місце займає зовнішній позиковий капітал, велику частку якого становить кредиторська заборгованість, питома вага якої у сукупному капіталі зменшується внаслідок росту частки власного фінансування, а у складі позикового капіталу – дещо зростає у порівнянні з іншими короткостроковими його джерелами, насамперед, фінансового характеру;

3) проведені розрахунки показали відповідність діяльності умовам «золотого правила» у підприємствах торгівлі з середньою та великою

торговельною площею, що позитивно характеризує рівень їх фінансової стійкості в перспективі.

Виявлені тенденції та позитивні зрушення в діяльності підприємств роздрібної торгівлі сприятимуть наступній розробці рекомендацій щодо удосконалення методологічних підходів до оцінки фінансової стійкості торговельних підприємств.

Список літератури: 1. *Абрютина М.С., Грачев А.В.* Анализ финансово-экономической деятельности предприятия. – М.: Изд-во «Дело и Сервис», 2000. – 256 с. 2. *Бланк И.А.* Торговый менеджмент. – К.: Украинско-финский институт менеджмента и бизнеса, 2004. – 420 с. 3. *Ковалев В.В.* Введение в финансовый менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 768 с. 4. *Унковская Т.Е.* Финансовое равновесие предприятия. – К.: Генеза, 1997. – 328 с. 5. *Васькович І.М.* Забезпечення фінансової стійкості банків України в умовах ринку: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / І.М. Васькович; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2006. – 19 с. 6. *Папехин Р.С.* Факторы финансовой устойчивости и безопасности предприятия: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.10 / Р.С. Папехин; ГОУ ВПО «Волгоградский государственный университет». – Волгоград, 2007. – 19 с. 7. *Кольцова И.В., Рябых Д.А.* Практика финансовой диагностики и оценки проектов. – М. : ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 416 с.

Поступила в редколегію 09.10.08